

К. П. Черненко,
викладач кафедри фінансів, обліку та аудиту,
Чорноморський державний університет імені Петра Могили

АКТИВІЗАЦІЯ НАКОПИЧУВАЛЬНОГО КОМПОНЕНТА СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ПЕРСПЕКТИВИ В УКРАЇНІ

K. P. Chernenok
Teacher at the Department of Finance, Accountancy and Audit
Petro Mohyla Black Sea State University

ACTIVIZATION OF ACCUMULATION COMPONENT OF THE PENSION SYSTEM: PERSPECTIVES IN UKRAINE

Статтю присвячено аналізу передумов зростання ролі накопичувального принципу у фінансуванні системи пенсійного забезпечення в Україні. Визначено особливості та перспективні напрями активізації накопичувального компоненту. Наголошується, що в Україні домінування системи пенсійного забезпечення, що фінансується за розподільчим принципом є оптимальним на даному етапі. Разом із тим, обґрунтовано напрями активізації накопичувальних принципів у пенсійному забезпеченні України.

The article analyses accumulative component in modern Ukrainian pension system. Specific features of accumulative component in national pension system are determined. The necessity of further reformation in order to diversify risks in the Ukrainian pension system is grounded.

Ключові слова: накопичувальний компонент, розподільчий принцип, інвестиції, недержавний пенсійний фонд, корпоративний пенсійний фонд.

Key words: accumulating component, pay-as-you-go, investment, non-state pension fund, corporate pension fund.

ВСТУП

На сучасному етапі необхідність активізації накопичувального компоненту системи пенсійного забезпечення зумовлена зростанням ризиків щодо її фінансування за розподільчим принципом. У першу чергу, це пов'язано із збільшенням демографічного навантаження у середньостроковій перспективі, а також зменшенням співвідношення між платниками внесків на потреби пенсійного забезпечення та пенсіонерами у результаті впливу економічних факторів. Зазначені тенденції стимулюють до диверсифікації принципів фінансування системи пенсійного забезпечення та зростання ролі накопичувального компоненту.

Слід зазначити, що в Україні існує не лише необхідність активізації накопичувальної складової, а також діє ряд факторів, що сприяють розвитку системи пенсійного забезпечення у напрямку диверсифікації принципів її фінансування.

Дослідженню проблем і перспектив розвитку національної системи пенсійного забезпечення на сучасному етапі присвячені роботи О.А.Біліної [1], І.Ф. Гнибіденко [2], Е.М. Лібанової [3], Л.Г.Ткаченко [4] та ін.

МЕТА СТАТТІ

Метою даної статті є обґрунтування передумов, що сприяють активізації накопичувального компоненту си-

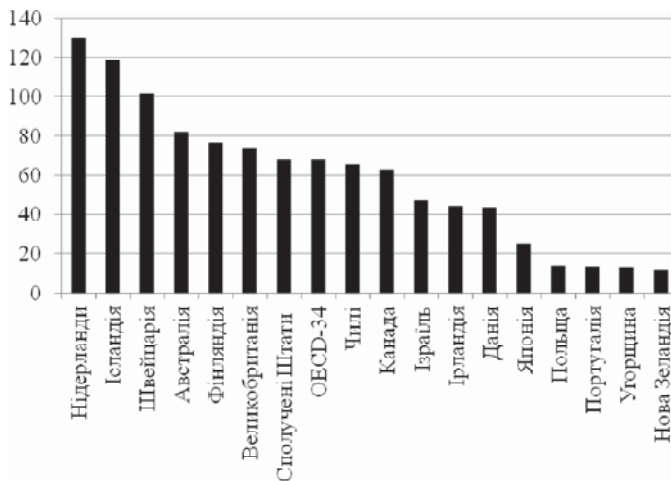

Рис. 1. Активи пенсійних фондів країн ОЕСР, % ВВП

Джерело: складено за даними ОЕСР [10].

стеми пенсійного забезпечення та визначення перспективних напрямів його розвитку.

Відповідно до законодавства України [5; 6], структура системи пенсійного забезпечення передбачає два типи накопичувальних компонентів: державний та недержавний. Проте, на сучасному етапі залишаються не визначеними форма та строки запровадження державного накопичувального компонента, тож проаналізуємо можливості активізації недержавного пенсійного забезпечення.

Визначаючи передумови, що сприяють розвитку накопичувального компоненту у структурі фінансування системи пенсійного забезпечення, перш за все, слід відмітити, що позитивно на їх подальше розповсюдження впливає розроблена законодавча база, перехід національної економіки до ринкових умов господарювання, сформована інфраструктура фінансового ринку. Окрім того, програми накопичувального пенсійного забезпечення активно застосовуються у міжнародній практиці, тож вивчення досвіду функціонування різних модифікацій накопичувального компонента створює основу для їх впровадження в Україні.

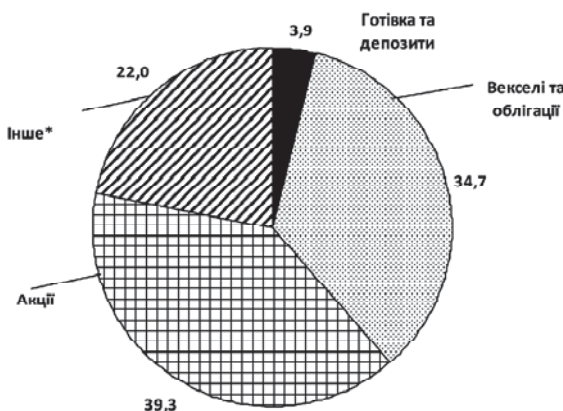

Рис. 2. Структура розміщення коштів пенсійних фондів у країнах ОЕСР

* Примітка: категорія "інше" включає в себе кредити, землі і будівлі, договори страхування й інші інвестиції.

Джерело: складено за даними ОЕСР [10; 11, с. 6].

Аналізуючи законодавство України, що регулює сферу пенсійного забезпечення, відзначимо, що в Україні діє Закон України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" [5], який визначає принципи, засади і механізми системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Закон України "Про недержавне пенсійне забезпечення" [6] визначає правові, економічні та організаційні засади недержавного пенсійного забезпечення, а в Законі "Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи" [7] визначено порядок формування накопичувальної системи пенсійного забезпечення.

Позитивно на темпи активізації даного компонента впливає розвиток ринкових відносин, що змінює умови господарювання, рівень використання фінансово-кредитних установ [1, с. 7; 8, с. 4], ставлення людини до процесу накопичення пенсійного капіталу, яка перестає бути пасивним суб'єктом соціальної політики держави. У зв'язку з цим, з'являється можливість послаблення соціального контракту між людиною та державою.

Сучасні тенденції розвитку суспільства в Україні характеризуються зміною тривалості життєвих етапів за видами економічної активності людини. У першу чергу, продовжується період отримання освіти у зв'язку зі збільшенням частки населення, що отримує середню спеціальну та вищу освіту. Подовження періоду отримання освіти призводить до того, що людина вилучається з ринку праці на початкових етапах кар'єри. Проте, найімовірніше, отримує можливість працювати протягом більш тривалого періоду та мати вищий рівень доходу порівняно з тими, хто не продовжив навчання після школи.

Окрім того, на сучасному етапі для суспільства, у тому числі й для людей старшого віку, характерний більш високий рівень потреб, ніж на початку ХХ ст., коли формувалися солідарні системи пенсійного забезпечення, що фінансуються за розподільчим принципом. З кожним роком зростає обсяг товарів та послуг, що споживає середньостатистичний покупець для підтримки рівня життя. А також зменшуються можливості накопичення товарів довгострокового користування у період працездатного віку для використання на пенсії. Адже сьогоднішній стиль життя вимагає систематичного оновлення товарів тривалого споживання, зменшення строку їх експлуатації, що відбувається в результаті морального старіння, а не фізичного зносу.

Разом із тим, враховуючи дефіцит бюджету Пенсійного фонду України, відзначимо, що в межах розподільчого компоненту системи пенсійного забезпечення існує можливість забезпечити лише базовий рівень потреб пенсіонерів. Саме накопичувальні компоненти дозволяють компенсувати втрачений після припинення активної трудової діяльності рівень заробітку або навіть й рівень життя. Таким чином, для того щоб після виходу на пенсію люди мали можливість підтримати рівень життя, який вони мали протягом років роботи, необхідно є активізація накопичувального компоненту, що дозволить індивідуалізувати процес акумулювання коштів.

Існує декілька причин запровадження недержавного пенсійного забезпечення, спільних для всіх країн:

неспроможність забезпечити високий рівень життя пенсіонерів за допомогою солідарних систем пенсійного забезпечення, а також дефіцит довгих інвестицій в економіці [9, с. 18].

Використання пенсійних коштів у економіці в якості джерела довгострокових внутрішніх інвестицій — це одна суттєва причина для активізації накопичувального компонента системи пенсійного забезпечення, що сприятиме удосконаленню не лише даної сфери, але й економіки в цілому. Наприклад, у країнах Організації Економічного Розвитку і Співробітництва (ОЄРС) активи пенсійних фондів складають у середньому 67,7% ВВП, а в таких країнах, як Нідерланди, Ісландія й Швейцарія, навіть перевищують розмір ВВП, що свідчить про існуючий ресурс для внутрішніх інвестицій. На рис. 1 представлені країни ОЄРС, активи пенсійних фондів яких (як % ВВП) складають більш ніж 10%.

Можна констатувати, що пенсійні кошти — стабільне джерело внутрішніх інвестицій. Структура розміщення коштів пенсійних фондів у країнах ОЄРС (рис. 2) демонструє, що найбільшу питому вагу займають цінні папери. Це означає можливість отримання доходу в результаті володіння цінними паперами (для пенсіонера та фінансово-кредитної установи, що здійснює управління пенсійним капіталом), з іншої точки зору, пенсійні кошти виступають джерелом капіталу, що сприяє розвитку економіки країни.

Таким чином, враховуючи переваги розвитку накопичувальних принципів у системі пенсійного забезпечення, розглянемо можливості активізації таких компонентів в Україні.

Найбільший дестабілізуючий фактор розвитку накопичувальних компонентів відповідно до їх сутності — темпи інфляції. Накопичувальний компонент найбільш чутливий до даного фактору, враховуючи розбіжність у періодах накопичення коштів та фінансування пенсії. Тож, необхідно врахувати, що ризик впливу інфляційного фактора на ефективність системи пенсійного забезпечення підвищуватиметься при подальшій активізації накопичувальних компонентів. Враховуючи, що для України характерна нестабільна динаміка зміни темпів інфляції, неможливо планувати накопичувальний компонент як домінуючий у структурі фінансування системи пенсійного забезпечення у коротко- та середньостроковій перспективі.

Окрім того, на ефективність реформування національної системи пенсійного забезпечення впливають низький рівень доходів населення країни, що обмежує можливості здійснення довгострокових накопичень та участі у недержавному пенсійному забезпеченні, а також недовіра населення до установ фінансово-кредитної сфери.

Саме тому, необхідно враховувати, що недержавне пенсійне забезпечення можливо планувати як доповнення державної системи пенсійного забезпечення, що сприятиме підвищенню рівня життя пенсіонерів лише у довгостроковому періоді.

Враховуючи суттєвий вплив фактора недовіри населення до установ фінансово-кредитної сфери, а також низький рівень охоплення громадян недержавними пенсійними програмами, найбільш доцільною формою активізації даного компоненту системи пенсійного

забезпечення вважаємо корпоративні пенсійні фонди. Перевагами активізації саме корпоративних пенсійних програм у порівнянні з іншими видами недержавного пенсійного забезпечення є наступні:

1. Можливість удосконалення методики визначення оптимального розміру, періодичності та тривалості виплат. Адже стандартизацію умов договору пенсійного страхування можливо здійснити у межах штатного розпису, тобто в залежності від рівня заробітної плати працівника, посади, а також стажу роботи на підприємстві та умов зайнятості (повна або часткова).

2. Збільшення рівня довіри населення до недержавного пенсійного забезпечення. Адже сформувати позитивний імідж конкретного підприємства-роботодавця простіше, ніж фінансово-кредитної сфери загалом.

3. Зменшення витрат (у т.ч. часу) для організації діяльності фонду, а також для участі працівників у недержавних пенсійних програмах. Спрощується порядок здійснення пенсійних внесків до недержавного пенсійного фонду (можливо передбачити автоматичне відрахування певного відсотку при нарахуванні заробітної плати працівникам підприємства), ведення іменних пенсійних рахунків.

4. Спрощення організації періодичних заходів роз'яснювальної роботи щодо переваг недержавного пенсійного забезпечення. Можливе формування консультативного центру з працівників фінансового, юридичного відділів підприємства.

Створення корпоративних пенсійних фондів дозволить зменшити ризики недержавного пенсійного забезпечення для учасників, адже в даному випадку існує подвійний контроль за діями управляючої компанії, що забезпечується недержавним пенсійним фондом та підприємством.

Показовим є досвід застосування професійних пенсійних програм у Сполучених Штатах Америки, де вони набули значного поширення. Як доводять останні дослідження, проведені серед найманих працівників, пересічним американцям досить важливо, щоб роботодавець надавав їм пенсійну допомогу [12, с. 19].

Поступове збільшення участі громадян у процесах недержавного пенсійного забезпечення позитивно впливає на формування фінансової культури, збільшує рівень відповідальності населення за процеси накопичення пенсійного капіталу.

Разом із тим, враховуючи початковий етап розвитку недержавних пенсійних програм, у тому числі й корпоративних, в Україні необхідне жорстке державне регулювання правил роботи фонду з пенсійними накопиченнями.

Аналізуючи переваги розвитку корпоративних пенсійних фондів, слід зазначити, що в даному випадку накопичувальний компонент системи пенсійного забезпечення не лише виконує функцію довгострокових інвестицій, але й створює можливість часткового самостійного інвестування програм розвитку та модернізації виробництва [13, с. 258]. Розвиток даного виду пенсійного забезпечення сприятиме оптимізації стратегії довгострокового розвитку підприємств ще й за рахунок можливості залучення та утримання висококваліфікованих кадрів, які піклуються не лише про рівень поточного доходу, а й також про можливості підтримати певний

рівень життя в майбутньому. Таким чином, доповнення соціального пакету корпоративною пенсійною програмою є суттєвою конкурентною перевагою підприємства, що дозволяє залучати висококваліфікованих спеціалістів, які здатні вирішувати виробничі задачі на високому рівні. Окрім того, формування корпоративних пенсійних фондів сприяє детінізації доходів громадян, що стає економічно невигідною як для працівника, так і для роботодавця.

Корпоративні пенсійні програми володіють всіма перевагами, характерними для сфери недержавного пенсійного забезпечення. А саме: вибір форми виплати (одноразова чи регулярна протягом визначеного періоду); можливість зміни пенсійного фонду у будь-який час за власним бажанням; виплата пенсійних накопичень правонаступникам (у випадку смерті учасника). Окрім того, це можливість мати розмір пенсії, що визначається виключно фінансовими можливостями конкретної особи. Корпоративні пенсійні програми створюють умови для формування власного пенсійного договору, орієнтуючись не лише на фінансові можливості, а й на розуміння рівня власних потреб у майбутньому. Наприклад, можливі обмеження кількості років отримання пенсії за умовами договору.

Разом із тим, незважаючи на всі зазначені переваги, розвиток корпоративних пенсійних фондів в Україні, їх впровадження вимагає організаційних витрат та фінансових ресурсів, тож для активізації даного сегмента недержавного пенсійного забезпечення необхідне податкове стимулювання.

У подальшому розвиток корпоративних пенсійних програм дозволить підвищити рівень активності громадян у процесах накопичення коштів, сприятиме розвитку недержавного пенсійного забезпечення загалом. Адже за умов фінансової можливості і довіри населення до інституту недержавного пенсійного забезпечення більш ймовірно є участь громадян й у інших видах недержавних пенсійних програм.

ВИСНОВКИ

Таким чином, враховуючи вищевикладене, можна зробити такі висновки.

1. Умовами, що сприяють активізації накопичувальних компонентів у структурі фінансування системи пенсійного забезпечення України, є: створена законодавча база, розвиток ринкових відносин фінансового ринку, збільшення поінформованості населення з питань пенсійного забезпечення.

2. Головним ризиком систем пенсійного забезпечення, заснованих на накопичувальному принципі, є вплив інфляційного фактора, що призводить до знецінення акумульованих для потреб пенсійного забезпечення коштів. До факторів, що стримують розвиток накопичувальних компонентів у національній системі пенсійного забезпечення, також належать низький рівень доходів населення та існуючий дефіцит бюджету розподільчої складової.

3. Домінуючим у структурі фінансування системи пенсійного забезпечення має залишатись розподільчий принцип фінансування, проте за умов багаторівневої системи.

4. Найбільш оптимальною формою для активізації накопичувального компонента системи пенсійного забезпечення є корпоративні пенсійні програми. Це дозволить використати переваги недержавного пенсійного забезпечення, разом із тим, є ніби проміжною ланкою між державними та індивідуальним пенсійним забезпеченням, оскільки організаційно пов'язані з підприємством-роботодавцем.

Результати статті можуть бути використані при обґрунтуванні напрямів розвитку системи пенсійного забезпечення в Україні.

Література:

1. Биліна О.А. Фірмові ознаки — стабільність та професіоналізм. Засідання правління Пенсійного фонду: всі головні завдання виконані / О.А. Биліна // Вісник Пенсійного фонду України. — 2010. — № 2. — С. 6—9.

2. Гнибіденко І.Ф. Наукові підходи до реформування пенсійної системи України та країнах ЄС / І.Ф. Гнибіденко // Проблеми науки. — 2008. — № 4. — С. 30—37.

3. Лібанова Е.М. Пенсійний вік має бути однаковим [Електронний ресурс] / Е. Лібанова // Урядовий кур'єр. — Режим доступу: <http://www.ukurier.gov.ua/uk/articles/pensijnij-vik-maye-buti-odnakovim/>

4. Ткаченко Л.Г. Про можливості реформування / Л.Г.Ткаченко // Вісник Пенсійного фонду України. — 2010. — №3. — С. 28—29.

5. Закон України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" від 09.07.2003 № 1058-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.zakon1.rada.gov.ua/

6. Закон України "Про недержавне пенсійне забезпечення" від 09.07.2003 № 1057-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.rada.gov.ua/

7. Закон України "Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи" від 08.07.2011 № 3668-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.rada.gov.ua/

8. Аналітична записка "Про виконання бюджету Головного управління Пенсійного фонду України в Миколаївській області за 2010 рік", Миколаїв, 2011. — 81 с.

9. Ульянов В. НПЗ: модель для збірки / В.Ульянов // Вісник Пенсійного фонду України. — 2009. — № 8. — С. 18—20.

10. Статистичні дані Організації Економічного Розвитку і Співробітництва [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.oecd.org/statistics/>

11. Pension Markets in Focus. — July 2010, OECD — Issue 7. — 20 p.

12. Кузьменко В. Зарубіжний досвід функціонування систем недержавних пенсійних виплат / В. Кузьменко // Вісник Пенсійного фонду України. — 2009. — № 2. — С. 18—21.

13. Колосок А.М. Взаємодія соціальних партнерів при управлінні пенсійними страховими процесами / А.М. Колосок // Актуальні проблеми економіки. — 2008. — № 10 (88). — С. 252—259.

Стаття надійшла до редакції 11.03.2013 р.